

PROGRAMSKA PRIRODA TELEVIZIJE

1. Odredbene karakteristike televizije

Snimalačka (registracijska) priroda

Kao i film, televizija je osposobljena bilježiti žive prizore. Ili, rečeno to stručnijim i zapetljanim žargonom, temeljna televizijska sposobnost jest u *snimanju* (*registriranju*) i zamjedbenom pružanju “žive” (pokretne) vidno-slušne snimke (slike) optički i akustički dostupnog prizornog tijeka.

Televizijskom se tehnologijom tipično obrađuju (procesuiraju) tzv. “žive slike”, “pokretne slike” i ta ključna osobina *filmske* tehnologije ostala je ključnom osobinom i televizije. Samo, sad se to ne čini optičko-kemijski, na temelju filmske vrpce, nego optičko-elektronički na temelju različitih “nosača” (magnetske vrpce, različitih vrsta diskova), što otvara nešto drugačije mogućnosti prijenosa i obrade slike.

Kako televizija, kao i film, ima i druge mogućnosti da proizvodi dojam “živog prizora” pomoću tzv. *prividnog kretanja* (iluzije kretanja) konstruiranog pomoću animacijskih postupaka, ona je te mogućnosti koristila, prvo, prijenosom crtanih filmova, potom autonomnom proizvodnjom tzv. *televizijskih crtića*, a konačno korištenjem *kompjutorske animacije*, animiranih serija ili animiranih obrada živih serija u trodimenzionalnoj tehnici tzv. *kompjutorske pazbilje* (eng. *virtual reality*). Kao i film, i televizija je otvorena svim proširenjima i razradama što su elektronski zapisivi, obradivi i prenosivi. Međutim, svako se “širenje” televizijskog medijskog područja odvijalo u krilu i nadalje prevladavajućeg “živo-zapisnog” okružja.

Telekomunikacijska priroda

“Nešto drugačije” mogućnosti prijenosa koje je donijela elektronička osnovica televizije imala je važne i dalekosežne posljedice: otvorila je mogućnost trenutnog i sveobuhvatnijeg prijenosa slike – žičnog i bežičnog prijenosa “zvučne slike” na daljinu.

Televizija je upravo izumljena kao trenutačni priopćajni prijenosnik na daljinu, dopunjujući dotada izumljene oblike telekomunikacija (telegrafa, telefona, radija). Ona time ciljano objedinjuje u zajednicu istodobne obaviještenosti međusobno udaljene i izravno nepovezane ljude. Ovo je ključna osobina televizijskog prijenosa sadržaja, upravo onoliko koliko je ključna bila i za radio.

Mogućnost emitiranja “uživo”

Elektroničko snimanje i emitiranje isprva se odvijalo “uživo”: ono što se snimalo moglo se je odmah gledati na televizijskim ekranima, onako kako je to bilo i s radijem.

Istodobni, “živi” prijenos omogućio je gledateljima trenutačno očevidačko osvjedočenje o zbivanjima što se zbivaju na nekom drugom mjestu od onog na kojem je gledatelj smješten, osvjedočenje o zbivanjima koja su upravo u tijeku.

Ovo je ostala jednom od važnih, i prakticiranih i rezervnih (“pričuvnih”), mogućnosti televizijskog programa do danas, dalekosežnim obilježivačem i “neživih” emisija (emisija vijesti, televizijskih reportaža, sportskih i drugih prijenosa i sl.).

Na sreću, emitiranje “uživo” nije ostalo jedino obilježje televizije.

Zapis kao posrednik između snimanja i emitiranja: video djelo

Naime, kolikogod bilo važno emitiranje uživo, ono ima jakih ograničenja. “Propusne moći” emitiranja, a i polazna tehničko-snimateljska pokretljivost bile su izrazito ograničene. Nije se moglo, niti se općenito može, emitirati uživo sve što se istodobno događa, a može biti važno, niti je moguće, čak i pri snimanju onog što je važno, vidjeti od toga sve vidove koji su važni.

K tome, kulturne potrebe gledateljstva *nisu* ograničene na interes za ono što se trenutno zbiva. Ljude zanimaju i imaginativne “konstrukcije” (fikcionalni, igrani program), znanstvene spekulacije, opće znanje koje važi nad brojnim pojedinačnim prilikama, pa i onima koje se odvijaju “uživo” (obrazovni program) itd.

Televizija je, zato, ubrzo počela koristiti *obradive zapise* kao prethodno pripremljen materijal za emitiranje. Prvo je koristila zapis na filmskoj vrpici (filmska je slika – filmsko djelo – presnimavana elektroničkim kamerama, tzv. *telekinom* i istodobno se elektronički emitirala), te se tako dobilo i na “neživom” programu.

A potom (nakon 1956), počeo se koristiti zapis na magnetnoj vrpici (tehnologija koja se već koristila u audio tehnologiji, na radiju i drugdje) kao sredstvo trajnije pohrane elektronski snimljenih “živih slika”, i kao sredstvo pripreme gotovih priopćenja (emisija, djela) za emitiranje. Riječ je o tzv. *video tehnologiji*.

Ovime je omogućeno da se većina emisija zapisno priprema (uz pomoć magnetoskopa i elektroničke montaže) za buduće tempirano emitiranje, a da tek poneke emisije idu, obično uz posebno upozorenje, uživo (voditeljske najave kroz programe, sportski prijenosi, prijenosi važnijih društvenih događaja, jutarnje turističke panorame krajolika i dr.).

Zapisnost je omogućila, kako smo već vidjeli i korjenito proširenje izvedbenog polja, te je televizija postala ne samo medijem „žive slike”, već i „animirane slike” (što važi ne samo za tzv. *animirani film* u sklopu televizije, nego i na animaciju *vizualnog dizajna* na televiziji, animiranih špica, tj. *jinglova*).

Time je televizijski program postao je osobitim tehnološkim sklopom: sastavljen je pretežito od posebno pripremljenih *video-djela* (elektronski snimljenih emisija); filmova presnimljenih na video te emisija uživo. Uvođenjem digitalne tehnologije aktualno snimanje filmskom tehnikom gotovo je posve nestalo, zadržalo se tek u ponekom („atavističkom”) snimanju TV filma na super 16 mm, i, još zasad prisutnome telekiniranju nekog filma još uvijek distribuiranog na filmskoj vrpici.

Emisijska distribucija i masovno-medijske mogućnosti

Kako se televizijska slika prenosi elektromagnetskim valovima koji se otvoreno šire od odašiljača Zemljinom atmosferom, svi televizijski prijammnici na dohvat tih valova mogu istodobno pokazati televizijsku sliku.

Televizijsko je odašiljanje zato javno i masovno dostupno ukoliko su javno i masovno dostupni prijenosnici, releji, te prijammnici, tj. televizori. Zahvaljujući masovnoj dostupnosti televizora i premreženosti releja (danas: satelita, interneta), televizija je mogla postati masovnim medijem.

Kablovska televizija i šifrirane satelitske emisije ograničavaju distribuciju, ali je još uvijek čine široko raspoloživom za svoje pretplatnike.

Kućna recepcija emisija

Televizija je javni medij – jer je *javno* raspoloživ. Ali, prijamnici su i privatno raspoloživi po domaćinstvima. K tome, kako su veličine prijamnika (televizora) i njihovih ekrana – za dugo razdoblje – bile vrlo ograničene, više su pogodovala kućnom gledanju televizijske slike, obiteljskom ili ograničenih skupina. U tome su se važno razlikovale od filma kod kojeg je prvenstvo imala brojnija publika okupljena u većim kinodvoranama, dok su privatne, kućne projekcije bile ograničene samo na rijetke, probrane ljude.

Tako se televizija proširila kao javni medij koji se pretežito koristi po domaćinstvima, u privatnim kućama, postajući sastavnim dijelom dnevnog kućnog rasporeda i dnevnog života ljudi – poput novina, radija, telefona, a danas i osobnih računala.

Ova javno-privatna narav televizije važno je utjecala i na prirodu programa (vidi naredno poglavlje: „Ključne značajke TV programa”).

Naravno, uvođenje velikih kompozitnih ekrana, potom elektronskih projektora što projiciraju sliku na platna poput filmskih projektora, omogućila je u novije vrijeme izjednačavanje uvjeta gledanja djela na elektronskom mediju s onim filmskim, pa se i velik broj filmskih festivala odvija uz pomoć elektroničke tehnologije, s tendencijom da elektronsko prikazivanje filmskih djela (posredstvom digitalne tehnologije) postane prevladavajuće. No to su tek naknadne povijesne mijene koje podupiru ona stajališta koja trenutne “medijske” odrednice nekog sustava (filmskog, televizijskog...) ne drže zauvijek zadanima, odnosno drže da između različitih medija postoje prijelazi, kontinuiteti, a ne neprelazne granice.

Tekuće-programska narav: periodičnost programa, iz dana u dan

Trenutna i potencijalno priručna dostupnost televizije bila bi neiskorištena da nije postala stalnom. Po uzoru na radio, televizijsko je emitiranje postalo svakodnevno, uobličivši se u dnevni, tjedni, mjesečni i godišnji *program* (tj. *programski raspored*). Televizija je bitno obilježena ovom “periodičnošću”, redovitim programskim javljanjem (ili neprekidnim programom): glavno televizijsko “djelo” zapravo je upravo – *periodičan televizijski program*. Televizija je podvrsta “periodike”, periodičnih publikacija.

Kulturalna multifunkcionalnost i profil TV programa

Kako se, zahvaljujući registracijskoj prirodi televizijskog snimanja, dadu procesuirati i emitirati sve pojave čovjekove okoline koje su optički i akustički dostupne registraciji, to je televizijski program otprve obilježila težnja za snimateljsko-pokazivačkim prijenosom snimljivih manifestacija općeg života kao i zatečenih (gotovih) kulturnih djela.

Upravo je ova *transmisijska civilizacijska obuhvatnost* televizije bila ključnim činiteljem koji je masovnomedijske potencijale televizijske tehnologije pretvorio u zbilju, učinio televiziju djelotvornim masovno-komunikacijskim sustavom – upućitaveljem većine stanovništva u civilizacijsko-kulturalnu svjetovnu ukupnost i aktualnost.

Doduše, u suvremenom svjetskom televizijskom programiranju sve se više javlja vrsno specijaliziranih postaja (kanala), npr. postaja specijaliziranih za vijesti, za filmove, za popularnu-znanost, za popularnu glazbu. Ali, ta se specijalizacija razvila pod uvjetom pristupačnosti brojnih postaja na istom TV prijammniku, pa se danas ova civilizacijska obuhvatnost ne ostvaruje samo unutar neke nacionalno obuhvatne postaje (npr. HRT-a; RTL-a ili Nove TV u Hrvatskoj), nego i preko različitih postaja raspoloživih u isto vrijeme na istom prijammniku.

Televizija je postala jednim od ključnih i utjecajnih medija javne i masovne civilizacijske obaviještenosti, odnosno društveno-adaptacijskog snalaženja u cjelini civilizacije.

Raspodjela ključnih značajki među filmom, televizijom, videom i Internetom

Televizija je bliskim srodnikom onih medija koji su sposobni registracijski prenositi „živu sliku”: filma, videa, Interneta. Ali se ona, u svojoj televizijsko-programskoj naravi u ponečemu razlikuje od svakoga od njih. Na priloženoj tablici (*Tablica 1*) može se dobiti pregled veza i razlika između skupine srodnih medija: filma, televizije, videa i Interneta, odnosno računalnog umreženja.

	Film	Televizija	Video	Internet / računalo umreženje
Snimalački (registracijski) temelj	DA	DA	DA	i DA i NE
Telekomunikacijske mogućnosti	NE	DA	NE	DA
Mogućnost emitiranja uživo	NE	DA	Uglavnom NE Ponekad DA	DA
Zapisnost	DA	NE	DA	DA
Emisijska distribucija	NE	DA	Uglavnom NE ponekad DA	DA
Recepcija u domaćinstvima	NE osim "kućni kino"	DA	Uglavnom DA	DA
Periodično-programska narav	Polazno djelomično DA danas uglavnom NE	DA	NE	DA
Samostalno djelo	Uglavnom DA	NE	Uglavnom DA	i DA i NE
Kulturalna multifunkcionalnost	DA – po vrstama	DA – po vrstama i programu	DA – po vrstama	DA – po vrstama i programu

Tablica 1

Legenda uz Tablicu 1: U ponekim slučajevima postoji višestrukost, odnosno neuniverzalnost izdvojene crte. Na primjer, *Internet*, odnosno računalo umreženje može se oslanjati na snimalačke tehnike (skaniranje, elektronički videozapisi), ali i ne mora: može se i tekst i slika i zvuk proizvoditi izravno kompjuterski, elektronički (pisanje, crtanje, kompjutorska animacija...). Kod *videa* je, primjerice, moguće emitirati uživo, ali bez televizijske emisije, ili emitirati u zatvorenu monitorskome krugu. Naime, video oprema se, bitno, sastoji od kamere, od ekrana/monitora na

kojem se vidi ono što se snima i od magnetoskopa koji to zapisuje na vrpcu. Ovo sve može biti spojeno u jednoj napravi (tzv. *kamkorder*) - kamera ima na sebi mali monitor i ugrađen magnetoskop; ovo osobito važi za digitalne kamere). Ali sve to može biti odvojeno i povezano kablovima (kako je to bilo isprva). U ovom potonjem slučaju moguće je napraviti zatvoren krug u kojem se na udaljenijem monitoru može gledati uživo i zapisivati ono što snimaju kamere na nekom drugom mjestu. („Zatvoren krug” tu znači da se sve odvija kablovima i pristupačno je samo ako si priključen na kablove. Nema otvorenog emitiranja.) Na ovome načelu rade zatvorene nadzorne video mreže u bankama i drugim osiguravanim i nadziranim ustanovama, a na tome se temelje neke videoperformanse i videoinstalacije. Dalje, film se uglavnom distribuira i prikazuje javno, na javnim prostorima. Ali s amaterskim filmom (malim formatima) film je ušao i u domaćinstva, a osobito se to desilo distribucijom filma na videu te njihovu pregledavanju na kućom videu ili DVD-u (sklop *player*/televizor, odnosno kompjuter/monitor). Kako postoje mogućnosti da se videosnimka ne gleda samo na televizoru nego i da se projicira uz pomoć videoprojektora, to su sve učestalnije javne video projekcije i javni prijenosi televizijskog programa (na javnim mjestima) – ni video ni televizija nije više nužno kućni fenomen. Kako se svi elektronički zapisi dadu projicirati videoprojektorom, to se i internet program (kao i televizijski program) može prikazivati na javnim mjestima, nije ograničen na personalno dostupan kompjutor. Stalna prisutnost filma na kinorepertoaru i dnevni rad kina omogućuje da i filmsko prikazivanje ima “tekući program” (ta govorimo o “programu kina”, misleći upravo na programski kontinuitet rada kina i raspored filmova po kinima), a u prvom razdoblju filma (do prevlasti radija, pa osobito televizije) čak je i repertoar kina imao periodičko programsku narav (jedan se kinoprogram sastojao od više proračunato poredanih vrsta filmova: filmskih žurnala, serijala, kratkih komičkih filmova...). Očito su razlike i vlastite značajke važne, ali se dadu prigodno (ili povijesno razvojno) prijeći, poništiti.

2. Ključne značajke televizijskog programa

Periodična stalnost

Televizija se uspostavila kao stalno periodičko (kontinuirano) emitiranje (prvo tek vikendom, od pol sata do par sati, potom kroz cijeli tjedan sa sve većim dnevnim rasponom emitiranja, a najzad poneke su postaje počele emitirati i po cijeli dan, tj. bez prekida, s punim noćnim programom), pružajući trajno raspoloživ program.

Televizija je to učinila slijedeći druge prikazivačke prakse: kina imaju svoj stalan program dnevnog prikazivanja filmova u određenom rasponu sati; ima ga i radio koji se stalno emitira, i to svakodnevno, veći dio dana (a poneke postaje i tokom cijelog dana, tj. i danju i noću) itd.

Najveći dio kulturne ponude teži ovom stalnom periodičkom izlaganju, ali samo u nekim područjima kulture to postaje obvezatan, institucioniran, modus postojanja (kazalište, kino), a u nekima i bitno odredben (u masovno-medijskim: novinama, radiju, televiziji, Internetu).

Programnost

Tek kad se nešto pokazuje u trajnome slijedu – periodički – iz sata u sat, iz dana u dan, iz tjedna u tjedan, iz mjeseca u mjesec, tada se može javiti *program* (npr. program kina, radioprogram, program kazališta, program priredbi, velesajamski program...).

Ali, o „programu” se ne može govoriti ako taj slijed nije *strukturiran*, uređen: tek onda kad se u tome slijedu prikazivanja pokazuju raznovrsne stvari, a prema nekom planiranome redoslijedu – *programskom rasporedu* – kad se može unaprijed znati kad se što javlja, tek tada možemo govoriti o „programu”.

Postojanje strukturiranog programa podrazumijeva razvrstavanje emisija po vrstama, tj. prepoznavanje i uspostavljanje pojedinih vrsta, nastojanje oko što većeg raspona (repertoara) vrsta prisutnih u programu, i ustaljivanja stalnih “vrsnih mjesta” – tzv. *programskih ladica* (engl. *program slots*), tj. vremenski ustaljenih mjesta u programu (dan u tjednu i sat u danu) u kojima će se javljati određena vrsta programa.

A podrazumijeva i standardizaciju duljina emisija (da se zna koliko koja vrsta tipično traje i koliki je maksimum i minimum za pojedinu emisiju).

Raznovrsnost je preduvjet održavanja interesa za neko stalno prikazivanje i preduvjetom je interesnog vezanja uz njega (vrćenje stalno istoga ubrzo zasiti i odbije; dok stalno raznovrstan i obnavljan program razvija naviku praćenja). A opet, predvidivost pojavljivanja pojedinih, međusobno različitih, vrsta omogućava nam da unaprijed planiramo izbore prema sklonostima, tj. što ćemo gledati ako ne gledamo sve; a time se bolje duhovno pripremamo za prihvata pojedine emisije.

Program, tako, omogućava plansko uključivanje emitiranja u dnevni životni raspored gledatelja, kao i raspoređivanje njegovih gledateljskih interesa u odnosu na programsku ponudu.

Serijalnost emisija

Temelj programa je razmjerna ustaljenost vrsta od kojih se sastavlja program, a to podrazumijeva *ponavljaju prisutnost* određenih vrsta na programu: vijesti se javljaju iz dana u dan; filmovi, politički magazini, razgovorne emisije određena tipa, javljaju se iz tjedan u tjedan određenog dana.

Međutim, ne ponavljaju se samo određene vrste emisija nego se ponavljaju i neki elementi emisija. Npr. ponavljaju se iste naslovnice (špice) emisija, isti voditelji iz emisije u emisiju, te obavezni elementi u sklopu istih emisija (npr. uz vijesti obavezno prognoza vremena i sportske vijesti).

No, najjači iskaz periodičnosti jesu *serije* – emisije koje su dijelom autonomne, ali se dijelom nadovezuju jedna na drugu. Najpoznatije serije jesu tzv. TV-trakavice (*soap opere*, neprekinuti serijali), TV-serije (ograničen broj nastavaka), ali i različiti kontinuirani *show*-ovi (zabavne, varijetetske, predstave), a često i vijesti imaju serijalne značajke (kad uzastopno prate razvoj nekog događaja). Serijalnost je važna jer maksimalno vezuje neke gledatelje: oni gledaju danu emisiju redovito kako ne bi propustili nastavak.

Serijalnost i ponavljanje otvaraju mogućnost stvaranja *navike gledanja* televizije, snažno vezuju uz dani program kroz dulje vrijeme.

Program i stalna publika

Stalna prisutnost, priručnost, raznovrsnost i serijalnost podrazumijevaju i pogoduju stvaranju *stalne publike* koja se navikno vezuje uz program i uređuje svoj dnevni i tjedni život prema njemu: uključuje se u program u određeno vrijeme u danu, očekuje vidjeti vijesti u određeno vrijeme, očekuje tu-i-tu emisiju npr. petkom uvečer, ili nedjeljom poslijepodne i sl. Također, među stalnom publikom razlučuju se presjeci različitih tipova gledatelja: djece, mladih i starijih, domaćica koje su uglavnom kod kuće i povremenih gledatelja, ljudi različitih obrazovanja i različitih osobnih interesa (neki vole više komedije, neki melodrame i *soap opere*, neki gledaju raspravljачke političke emisije, a neke druge emisije izbjegavaju...), a i oni se različito raspoređuju pri dnevnom i tjednom gledanju programa, i različito vezuju uz program.

Televizijska publika je vrlo raznovrsna, različiti slojevi te publike vežu se uz različite tipove televizijskog programa. No, za program je ključno da se on nastoji “ticati” svakog mogućeg tipa publike, te da bude, uzevši ga u ukupnosti, takav da ukupno obuhvaća velik raspon publike.

Programski raspored i kulturalna višefunkcionalnost televizije

Raspon vrsta slijedi različitost gledatelja, različitost njihovih interesa. Ali, kao što ti interesi često imaju nešto zajedničko – nisu tek idiosinkratični (karakteristični za određenog pojedinca) nego su često ljudski univerzalni i kulturno standardizirani – utoliko i programski raspon vrsta koje se javljaju na televiziji (kao u drugim sredstvima masovnih komunikacija) nije nasumično raznovrstan nego prati neke temeljne, a javno legitimirane (civilizacijski priznate) interese ljudi. Na primjer: zadovoljava potrebu da budu informirani o važnim zbivanjima u svijetu oko sebe i u sebi, da im bude potaknuta mašta i razrađeni emotivni modusi odnosa prema svijetu, da im se razrađuje predodžba o djelatnim i spoznajnim mogućnostima...

Artikulacija pojedinih programskih vrsta (vrsta emisija) u pravilu teži ili specijaliziranoj ili kombiniranoj artikulaciji ovih temeljnih interesa publike. Primjerice, *informativni programi* teže zadovoljiti obavijesno-spoznajne potrebe; *fikcionalni programi* (filmovi, serije, komičko-zabavne emisije), uz stanovite (važne) obavijesne funkcije (informiraju o različitim tipovima života), teže nadasve razradi mašte i emotivnih odnosa, a uz to pružaju predodžbu o mogućim djelatnim obrascima kojima pribjegavaju drugi ljudi. Mnoge su, osobito *političke*, emisije posvećene razradi spoznaja o varijacijama planova za društveno djelovanje i o obrascima javnog djelovanja što se tiču mnogih. I slično.

Svaka se emisija daje vrsno analizirati iz kuta takvih kulturno izbistrenih civilizacijskih funkcija. Ali – što je vrlo važno – ukupnost pojedinih emisija u sklopu programa teži pratiti *cijeli raspon* temeljnih ljudskih, civilizacijski priznatih, interesa.

Televizijski program teži zadovoljiti ukupnu raznovrsnost *svjetonazornih potreba* ljudi.

Utoliko televizijski program tipično kombinira dvije crte: pojedinačnu specijalizaciju emisija (za zadovoljavanje posebnih interesa) udružuju s nespecijaliziranošću (generalnošću) ukupnoga programa (opće programske sheme), za zadovoljavanje ukupnog repertoara interesa u danoj kulturi, uz mjestimično objedinjavanje obaju (u tzv. *magazinskim* ili *mozaičkim* emisijama).

Programske sheme

Budući da je televizijski program prisutan u dnevnome životu ljudi, on mora pratiti i dnevne ritmove gledatelja, njegovu nejednaku distribuciju gledanja i gledateljskog raspoloženja tijekom dana. Zato se televizijski program prilagođuje dnevnim, tjednim i sezonskim gledateljskim mogućnostima i sklonostima. Naravno, televizija tu ne prati idiosinkratične životne rasporede individua, nego kulturno standardizirane i iskustvom i tržišnim ispitivanjem utvrđene dnevne, tjedne i sezone životne rasporede različitih slojeva publike.

Zato se televizijski program tipično raspoređuje po izdiferenciranim *shemama*, a kad je u pitanju dnevni program onda i po *terminima*. Postoje tri tipične programske sheme: *dnevna shema*, *tjedna shema* i *sezonska shema*. Postoje i sheme za posebna razdoblja i prilike koje mogu iskrsnuti u godini: za doček nove godine, za religijske ili državne blagdane, ili za posebne događaje (npr. svjetsko nogometno prvenstvo, Olimpijada, ratno razdoblje, smrt nekog velikana...).

- (a) *Dnevna shema*. Dnevna shema prati različite, ali standardizirane dnevne ritmove stanovništva. Tipično se razlikuje *jutarnji program* (otprilike od 6-10 sati), *dnevni program* (otprilike od 10 do 16 sati), *poslijepodnevni program* (otprilike od 16 do 19 sati), *večernji program* (koji se još naziva *udarnim programom* – eng. *prime time*: od 19 do 23 sati) i *noćni program* (onaj poslije 23 sati). Dakako, vremenske su granice uvjetne i kulturalno variraju, a i sam program ponegdje može biti podrobnije razgraničen (prema lokalnim dnevnim rasporedima). Kako su u ovim različitim razdobljima dana ljudi različito nastrojeni, a i vrijeme na raspolaganju za gledanje televizije različito je raspoređeno po tipu publike, to se i programske vrste koje će se rasporediti u pojedini program biraju prema tome. Primjerice, nedjeljno jutro posvećeno je često djeci (zabavni dječji programi i crtani filmovi), a jutro radnoga dana posvećuje se pretežito domaćicama (magazinski programi poput *Dobro jutro* na HRT) i školskoj djeci (obrazovni program). Razdoblje oko podneva tempira se (osobito u SAD-u) za domaćice (žensku publiku: tada se redaju *soap opere*, reklame za stvari potrebne za domaćinstvo i za žene, vijesti i dr.), rano poslijepodne može opet biti edukacijsko, namijenjeno djeci i penzionerima. Poslijepodne namijenjeno je obično zrelima, ali za opuštanje (edukacijski dokumentarci, razgovorne emisije, film...) i računa na sve uzraste. Udarni termin, tj. večernji termin, uključuje tipično najreprezentativnije emisije, od glavne informativne emisije (glavne vijesti), vrhunskih sportskih programa, višestandardna

zabava (filmovi, bolje serije, *talk-show*-ovi, zabavni magazini, kvizovi...), politički i političko-ekonomski programi... i također računa na raznovrsnu publiku, iako pretežito odraslu. A kasnonoćni termini obično su posvećeni ezoteričnijim ili ekskluzivnijim interesima (programi eksperimentalnog filma; visokkulturni programi; moralno osjetljiviji programi), i namjenjuju se odraslima, ponekad i u ponečemu i mladeži.

- (b) *Tjedna shema*. Tjedna shema vodi računa o različitoj strukturiranosti tjednog života većine ljudi. Osobito je obilježeno tjedno vrijeme ono vikendom (petak, subota, nedjelja), i mnoge televizijske stanice imaju poseban "vikend program". One koje to nemaju (jer vikend-manija nije svugdje jednako jaka), ipak prilagođavaju program dokoličarski koncipiranom vikendu (s većim brojem zabavnih emisija), a petkom uvečer s najpopularnijim emisijama. Tijekom tjedna raspoređuju se emisije s većom mjerom slobode, i jedino čega se teži pridržavati jest da postoje utvrđeni dani i termini u kojima se redovito javlja određen tip emisija (npr. da se zna kad se tjedno prikazuje film; da se zna kad su na redu serije određena tipa; kad određene zabavne emisije, kad sportski programi i dr.). Radi se to zato da se pomogne gledateljima razviti dnevne i tjedne rutine, planirati gledalačko vrijeme i tjednu distribuciju gledalačkih interesa.
- (c) *Sezonske sheme*. Programske sheme prilagođavaju se i različitom sezonskom ponašanju ljudi. Dvije sheme su osobito istaknute u našem televizijskom programu: tzv. *zimski shema* i *ljetni shema*. Kako je ljetno godišnje razdoblje u koje najveći broj ljudi smješta svoj godišnji odmor i manje vremena provodi uz televizor, to je to razdoblje obilježeno opuštenijim i neambicioznijim programima (reprizama emisija iz zimskog programa, raznim oblicima prigodnih ljetnih emisija: turističkih, putopisnih, ljetno-zabavnih). *Zimski shema* podrazumijeva ambicioznije ustrojen program s mnogim premijernim emisijama i serijama. U sezonske se sheme mogu ubrojiti i razdoblja iznimnog programiranja: spomenuta posebna razdoblja npr. Olimpijskih igara, božićnih i novogodišnjih praznika, nekih višednevnih državnih proslava, razdoblja rata na području emitiranja i dr.

Specijalizirane programske sheme

Kad neka postaja (npr. HTV – Hrvatska televizija) ima više kanala na raspolaganju, onda ona teži svaki kanal donekle vrsno specijalizirati. Tako se,

primjerice, prvi HTV program teži konstituirati kao program civilizacijski reprezentativnih emisija (ozbiljni informativni programi, političke i ambicioznije obrazovne emisije, viša zabava – npr. filmovi), drugi program kao pretežnije zabavan, a treći kao sportsko-reprizan ili “otkvačen” (npr. svojedoban Z3; danas je taj kanal predan RTL-u, pa HTV ima samo program na dva kanala, dva programa). Naravno, programiranje pojedinih kanala varira, i često se mijenja dok se ne nađe pogodna “shema” (“profil”), a i ta se shema vremenom mijenja kako se mijenjaju koncepcije. Ipak, u javnoj televiziji program svakog kanala zadržava unutar sebe priličnu vrsnu raznolikost, usprkos pretežite dominacije jednog tipa emisija.

No, pojavom satelitskih prijenosa i satelitske dostupnosti brojnih televizijskih postaja i njihovih programa javili su se cijeli programi koji su uže specijalizirani. Tako su satelitski raspoloživi, primjerice, sljedeće programski specijalizirane postaje: postaje cjelodnevnih vijesti (CNN); postaje za filmski program (Movie Channel); postaje za animirani film (Cartoon Channel); postaje za zabavnu glazbu (MTV); postaje za zabavni program (*show*-program) kombinirane s velikim reklamnim programima; sportske postaje (Eurosport) i dr. Ova specijalizacija nije nikada “čista”. Svaki od ovih specijaliziranih programa još uvijek uključuje različite vrste: npr. iako u programima vijesti dominira forma televizijske vijesti, u njihovu se sklopu objavljuju i reklame, političke reportaže, imaju razgovorne programe i dr. Slično je i s ostalim specijaliziranim programima: gotovo svi imaju, osim svojeg specijaliziranog programa, i reklame, reportaže, intervju... Specijalizacijom postaja gubi se, doduše, ona obuhvatna višefunkcionalnost koja je izvorno rešila svaki televizijski program, ali se sada kulturna višefunkcionalnost seli na međupostajnu razinu: umjesto da gleda samo jednu postaju s obuhvatno raznovrsnim programom, gledatelj satelitski raspoloživih programa šeće se (uz pomoć daljinskog upravljača) između različitih stanica i njihovih različitih specijaliziranih programa, te mu je tako opet raspoloživa jednako obuhvatna (pa i obuhvatnija) programska raznovrsnost kao što je to bila u sklopu jednoga programa. Dakako, to ne znači da su svi satelitski programi specijalizirani: još uvijek ima dosta postaja sa sveobuhvatno raznovrsnim programom, poput satelitskog HTV-a i drugih javnih televizijskih postaja.

Personalizirano obraćanje

Kako se televizijski program gleda uglavnom kod kuće, u privatnom, intimnom krugu, u televizijski se program otprve ugradilo oblike *personaliziranog* (*izravnog*) *obraćanja* gledatelju stalnih osoba: voditelja programa, voditelja vijesti, voditelja razgovora, “domaćina” pojedinih magazinskih emisija i sl. Učinilo se to naprosto

preuzimajući radijske oblike (prvi voditelji su tipično bili oni s radija), ali uz specifičnu razradu i varijaciju. Programska je funkcija voditelja višestruka:

- (a) *Serijelnost pojave voditelja.* Ponavljano javljanje istih osoba na televiziji u istim emisijama i u istim terminima, iz dana u dan, iz tjedna u tjedan, iz godine u godinu, jakim je održavateljem i podržavateljem serijalno-periodične prirode televizijskog programa: gledatelji se vezuju uz voditelje, očekuju ih, nerado prihvaćaju ukupne smjene voditeljske ekipe neke emisije (recimo – vijesti).
- (b) *Personalizacija komunikacije s gledateljem.* Serijelnost pojavljivanja voditeljica/voditelja “familiarizira” gledatelje s njima osobno – čini ih, ponekad, jednako popularnim pa i popularnijim od glavnih likova neke televizijske trakavice. Pojavljujući se u svojoj punoj (vidljivoj i čujnoj) osobnosti pred gledateljem, voditelji su katalizatori uspostave osobnijih odnosa s gledateljem pred ekranom, oni postaju “dobri znanci” gledatelja. Gledatelji se, naime, znadu osobno vezati uz nekog voditelja, vole ga ili mrže, drže ga svojim poznanikom i pouzdanikom (mnogima se dogodi da nehotice pozdrave TV voditelje na cesti, kao da se osobno poznaju). Na temelju ovakvog tipa vezivanja gledatelja, neki voditelji njeguju stil familijarnog ponašanja, kao da s gledateljem čine opuštenu obiteljsku zajednicu.
- (c) *Voditelji kao zastupnici službene javnosti.* A opet, voditelji su provoditelji javno-komunikacijskih normi, zastupnici službene javnosti. Oni daju predloške kako se javno obraća, kako se ponaša u javnim prilikama (daju obrasce ponašanje u načinu na koji se obraćaju gledatelju i na koji općenito saobraćaju s gostima), te se od njih očekuje pridržavanje niza javnih normi: normi pristojnosti javnog komuniciranja, profesionalnih normi (pripreme za nastup, uvježbanosti nastupa, upućenosti u temu o kojoj govore...), jezičnih normi i dr. Zato se većina voditelja ipak ponaša sa stanovitim uočljivim stupnjem formalnosti, službenosti. S ovim potonjim vezana je dvostrana “zastupnička” uloga voditelja:
- (d) *Voditelji kao zastupnici televizijske institucije i programa.* Voditelji su, s jedne strane, personalizirani zastupnici javne institucije televizije, oni “prodaju” program gledateljima: izravno im se obraćaju nastojeći privući njihovu pažnju i zainteresirati ih za emisiju, a za uzvrat njih se često puta drži (ma koliko neopravdano) “odgovornima” za program i ponudu, za vrijednost televizijskog programa.
- (e) *Voditelji kao zastupnici gledateljskih programskih interesa.* S druge strane, voditelji ponekad zastupaju i interese samih gledatelja i javnosti

kojoj pripada gledatelj: tako se postavljaju npr. u razgovoru s gostima emisija koje pitaju stvari za koje misle da zanimaju gledatelje, kritički se postavljaju prema političarima i javnim djelatnicima zastupajući kritičnost javnosti, a u nekim programima naglašavaju izrazito “nekonvencionalno”, pa i “antikonvencionalno” ponašanje kako bi privukli, recimo, mladu ili “otkačenu” publiku.

Načelo programskog osvježavanja / inovacije

Programska postojanost koja obilježava televizijsko emitiranje, a očituje se u postojanju unaprijed utvrđene programske sheme kroz prilično razdoblje, potom ustaljenost televizijskih vrsta od kojih se sastavlja program (tj. vrsta emisija/djela koja se pojavljuju u programu), te nužna vrsna ponavljanja i serijelnost, sve to jamči gledatelju da će se – otvorivši televizor, uključivši se gledalački u program – naći u poznatu svijetu, svijetu poznate konfiguracije (tipski prepoznatljivih pojava), u kojemu će mu, utoliko, biti olakšano snalaženje, olakšano nalaženje željenih sadržaja i oblika, željenih spoznaja i doživljaja.

Ali, ne vezuju gledatelja uz program tek ove postojane crte, nego nadasve stalne novosti koje se u njemu javljaju: iako se emisije vijesti dnevno pojavljuju, imaju postojane značajke, ipak u svakim emisijama vijesti očekujemo čuti nove vijesti, nešto novo saznati – očekujemo *novosti*. U serijama koje pratimo, uza svu stalnost opreme serije, istovjetnost likova i njihova životna svijeta, postojanih dramaturških značajki serije, ipak ono što nam vezuje interes jest radoznalost što će se novog dogoditi s likovima i njihovim odnosima, koji će se novi likovi pojaviti, koji novi problemi, kojim ćemo novim prizorima svjedočiti... Iako postoje stalni filmski termini u programu, očekujemo da u njima gledamo nove filmove, da u dokumentarističkim serijama, dobivamo nove spoznaje o ljudima, društvu, kulturi i prirodnome svijetu... Iako obrazac pojedinih emisija iz kulture ima svoju “željeznu” stalnost, ipak od svake emisije očekujemo nove priloge i nove spoznaje. Nada da ćemo vidjeti što novoga motivira naše vezano praćenje televizijskog programa, od minute u minutu, od sata u sat, od dana u dan, od tjedna u tjedan itd.

Ono što se, međutim, inovira, nisu samo elementi unutar pojedinih televizijskih vrsta, nego i same vrste i sama struktura programa (“programska shema”). Iako prateći kroz godinu televizijski program imamo dojam jake programske stalnosti, program je, zapravo, vrlo varijabilan. Osim vrlo postojanih emisija (poput vijesti) druge variraju, a često se i nenadano mijenja program (zato uz televizijski program Hrvatske televizije obično stoji napomena: “HRT pridržava pravo promijeniti

program”). Međutim, još se veće promijene primijete pri dugoročnom praćenju programa. Neke serije nestaju s programa, druge se javljaju. Neki tipovi emisija prestaju postojati (npr. svojedobno *Nedjeljno poslijepodne*), mnogi se drugi javljaju. Neki su tipovi emisija prisutni na jednim postojama, a na drugima nisu (npr. na hrvatskim programima nema tzv. *dokudrama*, igranih emisija koje se rade prema stvarnim situacijama i sa njihovim izvornim protagonistima). Tko dulje prati program zna da se i od programa očekuje da nam donosi i nove vrste, i nove tipove emisija, da se vrste “razvijaju” (tj. mijenjaju u nekim svojim značajkama). Očekujemo, na dulji rok, da će se čak i ključne odrednice programskih shema mijenjati.

Ova dvojnost programa – postojanje stalnih crta i stalnih inovacija – ne samo da nije kontradiktorna, nego je riječ o snažnoj među-uvjetovanosti. U poznatom se okružju lakše uočavaju i lakše svladavaju novosti, one dobivaju specifičniju vrijednost. Uhodani oblici se, uostalom, i uspostavljaju upravo tako što se neke značajke stabiliziraju u odnosu prema vrlo različitim i promjenjivim sadržajima. Na primjer, postojana struktura emisije vijesti i kriteriji po kojima se definiraju područja što će se pratiti, uspostavljena je kao najpogodniji oblik sređivanja (probiranja i činjenja preglednijim) onog mnoštva novih “dogođaja” o kojima se načelno može izvještavati, ali se ne bi stiglo izvjestiti kad bi se o svemu trebalo nešto reći. Karakteristična struktura reportaža (tematizacija nekog nepoznatog fenomena ili problema, prezentacija tog problema kroz intervju s izvornim osobama i izmjenična smjena kadrova njihovih izjava za kameru i kadrova životnih ambijenta tih ljudi i njihova ponašanja u tom ambijentu) izbistrila se upravo kao oblik doživljajno prihvatljivog i uhodanog “svladavanja” velike raznovrsnosti životnih situacija i problemima o kojima se (“inovativno”) mora govoriti na televiziji.

Stabilnost programa nije rezultat “zamrzavanja” oblika i sadržaja, nego upravo pronalaženja gledateljski prihvatljivih *rutina* za *svladavanje novina*.

Posljedice programskog konteksta na ustrojstvo emisija

Činjenica da se medijska specifičnost televizije ne očituje ni u jednom pojedinačnom obliku emisija nego upravo u periodično-programskoj pojavnosti televizijskog emitiranja čini da neposredni doživljajni kontekst za svaku pojedinačnu emisiju postaje *programski kontekst*, a ne tek apstraktnije generično (vrsno) znanje.

Primjerice, gledanje filma u kinu, tipično uzeto, izdvojen je događaj u dnevnome rasporedu nekog čovjeka, i ono je, tipično, vremenski odvojeno od gledanja drugih filmova (često i mjesecima, a kod redovitih gledatelja, danima ili pak tjednima). Pristupajući filmu, mi se individualno koncentriramo na njega, i primjenjujemo tek naše opće iskustvo gledanja filmova, ili se oslanjamo na naše opće žanrovsko iskustvo. Kontekst za gledanje filma jest opće iskustvo.

Za razliku od toga, jedna se emisija na televiziji tipično gleda u kontekstu drugih emisija koje smo gledali prije nje i koje nastavljamo gledati poslije nje. Tj. televizijske se emisije tipično gledaju kao tek jedinica duljeg (većeg, obuhvatnijeg) praćenja programskog dnevnog (i tjednog) tijeka. Ova razlika uvjetuje i drugačiji tip distribucije pažnje i doživljajnih naprezanja. Kako televizijski program gledamo kroz dulje razdoblje (po više sati, raznolik program), te gledalac svoj mentalni napor mora rasporediti na dulje vrijeme i na više “razboja”, to svaka pojedina televizijska emisija teži proporcionalno manje “opteretiti” kako bi ostalo “snage” i za ostale emisije koje se gledaju u kontinuitetu. Zato, tipične (redovite) televizijske emisije (vijesti, serijali, razgovorne emisije, razne problemsko-informativne emisije – tj. kulturne, poljoprivredne, ekonomske, političke..., potom razni zabavni programi i sl.) teže biti strukturirane na manje zahtjevan način – njihova izlagačka kompozicija teži biti jednostavnija, predvidljivija – stereotipiziranija; teži biti zalihosnija, redundantnija – tj. “razlivenija”, “sporija”). Zato se i dešava da poneke takve emisije mogu loše izgledati kad se pokazuju izvan svog programsko-emisijskog mjesta: mnoge čak i izvrsne televizijske emisije znadu izgledati razvučeno i dosadno kad se pokažu posve izdvojeno i osamljeno, npr. na odvojenim projekcijama u kinodvoranama, ili u sklopu filmskog festivala (to je boljka festivala kratkog nacionalnog filma – Dana hrvatskog filma – na kojem se prikazuju i predložene televizijske emisije).

Dakako, to ne znači da televizijski program ne trpi kompleksne i zahtjevne emisije, odnosno djela. Ta, filmovi koji računaju na punu i izdvojenu koncentraciju, redovnim su sastojkom televizijskog programa. Također, na televiziji se s uspjehom pokazuju vrlo zahtjevne (komplicirane, zasićene) forme i sadržaji, tj. televizija redovito preuzima djela rađena za izdvojeno doživljavanje i takva djela ulaze u poželjnu kulturnu varijabilnost (kulturnu višefunkcionalnost) televizije (od prijenosa koncerata, eksperimentalnih filmova i umjetničkih videa, prijenosa zahtjevnih drama, intenzivno koncipiranih glazbenih spotova, kompliciranih rasprava stručnjaka...). Međutim, zahtjevne se emisije obično posebno smještaju i posebno najavljuju, imaju osobit status u programu (onako kako Rolls Roysi imaju poseban status na tržištu automobila), i daju mu dodatno “reprezentativan” začim.

Ali, svejedno, dominantan program je sastavljen tako da se bez izuzetna napora i bez neravnomjerno raspoređenih zahtjeva može pratiti, pa su s tim potrebama na umu i strukturirane “matične” (*mainstream*) emisije televizije.

Televizijski program i filmski program

Postoji neslučajna podudarnost između značajki televizijskog programa i oblika prikazivanja filmova u kinima u predtelevizijskom razdoblju kinematografije.

Naime, već najraniji filmski programi (oni koje su Limijerovi (Lumière) snimatelji nosili i prikazivali uokolo po svijetu) bili su “varijetetski” sastavljeni od različitih vrsta kratkih filmova: prizora s ulica grada, obiteljskih snimaka, nekog skeča (komične anegdote), panorame grada s uzvisine, snimke ili rekonstrukcije nekog važnog društvenog događaja, snimke ili rekonstrukcije s aktualnog bojišta, etnografske snimke iz Afrike ili Azije, i sl. Kako je filmska publika postala redovita, sa stalnim i specijaliziranim kinodvoranama koje su davale redovit dnevni program filmova, tako su se počele javljati serijalne značajke: snimali su se serijali; pojedini su glumci postali poznati po svojem imenu (ili imenu lika iz serije) i išlo ih se gledati kako nastupaju u različitim filmovima (razvio se “sustav zvijezda”); pojavili su se redoviti filmski žurnali (filmske “vijesti”), a program je znao biti sastavljen od različito komponiranih dijelova: žurnala, komičkog komada, serijala, glavnog igranog filma; program se variralo (prikazao bi se koji dokumentarni film, koji “znanstveni film”), a sve to bilo protkano reklamama i oglasima, a ponekad i živim nastupima.

Film je u svojim prvih tridesetak godina, tako, imao onu višekulturnu, programski razgranatu i serijelnu ulogu koju je poslije preuzeo radio, pa televizija – bio je *masmedijem*, poput ondašnje periodike, i tako su ga sociolozi tretirali, pa se u komunikološkim priručnicima još i danas film tretira kao “masovni medij”, odnosno kao jedan od “sredstava masovnog obavještavanja”, iako danas film više nema tu (aktualno obavijesnu) funkciju.

Naravno, prvo pojavom radija, a potom osobito ustaljenjem i širenjem gledanja televizije, televizija je preuzela ovu masovno-medijsku funkciju, ovu programsku višekulturnost i viševrsnost.

U kinima se, po ustaljenju televizijskog programa i televizijske publike, postupno počelo reducirati filmski program. Pojedine su se, prije obvezatno prisutne, programske vrste gotovo posve preselile na televiziju: žurnali, reklame,

kratki dokumentarci. Iako je već dugo vremena cjelovečernji igrani film (ili srednjometražni igrani film u matinejama) postao glavnim nositeljem filmskog programa, sada je on postao gotovo jedini sastojak filmskog programa. U kinu su, uz igrani film, ostale tek, eventualno (neobvezatno) tek reklame za filmove koji trebaju doći na repertoar i poneka humanitarna reklama. Programska raznovrsnost svela se tek na raznovrsnost igranofilmskih žanrova što su se smjenjivali na repertoarima kina. Pojedini film više nije bio sastavnica programa za kontinuirano gledanje, nego jedinstveno djelo, slična statusa kao umjetnička djela u drugim područjima. Kinoprogram je postao nalik programu kazališta, galerija i drugih umjetničkih ustanova, a ne više podudarno strukturi novina, radijskog i televizijskog programa. Odlazak u kino više nije bio odlazak na “filmski program”, nego na gledanje tog i tog filma. Izgubilo se “programsko” doživljavanje filma.

Porijeklo televizijskih vrsta za gradnju programa

Možemo reći da niti jedan “novi medij” ne počinje od nule (kako je upozoravao McLuhan). Ono što, prema riječima evolucijske lingvistice važi za evoluciju uopće: *Ništa ne nastaje od ničega. Zapravo, inovacije i nisu drugo do re-analize postojećih konstrukata, ili pak tek posudbe* (Jean Aitchison, *The Seeds of Speech. Language Origin and Evolution*, Cambridge: Cambridge U. P., 2000: 215), to važi i za evoluciju novih medija, odnosno za evolutivne inovacije u umjetnostima. Kao što je film u svojem polaznome rastu preuzimao i prerađivao odsvakuda, to je učinila i televizija kad je počela emitiranjem. Pokušajmo nekako poredati njezina preuzimanja i “reanalize” približnim povijesnim redoslijedom.

- (a) *Radio program kao izvor televizijskih vrsta.* Prvi izvor za uspostavljanje televizijskih vrsta bio je – radio program. Kao što je izvorno prvi radio prijenos bio zapravo prijenos glasa, tako je i prvi televizijski prijenos bio prijenos uživo slike govornika koji govori. Tako su prve probne programe tvorili pretežito govorni nastupi uživo, a onih vrsta koje su bile odomaćene i popularne na radiju: govorenje vijesti; govorna reklamiranja uz pokazivanje onih koji reklamiraju; pjevački i pijanistički nastupi; govorni skečevi s pokazivanjem komičara ili grupe komičara (govorne komedije). Tako su televizijske vijesti izlagački koncipirane kao radijske vijesti (s vidljivim voditeljem koji čita vijesti); a i danas obilno prisutni razgovorni programi kao i govorno-komičarski programi razradom su izvorno odgovarajućih radijskih emisija. Naravno, činjenica da je sada bila važna i vizualna strana činila je da su nastupatelji morali prilagoditi svoj nastup tome, a i da se morala nekako urediti studijska

scena, i učiniti vizualno prikladnom i atraktivnom. Od radija je došlo, također, načelo da kroz program uopće, ili kroz pojedine emisije, vode stalne osobe, koje su se sada vizualno predstavljale. Zadugo su još glavni televizijski voditelji dolazili iz radijskih krugova, a tako i novinari, tehničko osoblje (audiomajstori). Kako je radio bio temeljno govorni medij, to je i televizija vizualno razrađivala i te razgovorno koncipirane emisije, od intervjua, razgovornih “predstava” (*talk-showova*), diskusija, znanstvenih razgovora. Sve u svemu, radio je do danas ostao područjem za preuzimanje pojedinih programskih zamisli, a i za preuzimanje voditeljsko-novinarskog i tehničkog kadra. Uostalom, u većini su zemalja televizijske postaje povezane s radijskim i čine organizacijsku cjelinu (kao, primjerice, HRT – Hrvatska radio-televizija; BBC i dr.).

- (b) *Transmisije iz drugih izvora: sport, koncerti, kazališne predstave, društveni rituali.* Kako je radio bio transmisijski medij, tj. on je prenosio zbivanja koja nisu radijski izvorno postavljena, to je nadovezujuće činio i televizijski program, samo omogućujući da se zbivanja i vide, a ne samo čuju, ili komentiraju. Kao što je radio znao prenositi koncerte, ili organizirati koncerte u svojim dvoranama i studijima, to se ubrzo u televizijski program uključilo emisije prijenosa koncerta, odnosno koncertni nastup pjevača, pijanista i orkestrara. Uradilo se to i s dramom, kako je to znao činiti i registracijski pristup filma: u televizijski program uključivane su emisije živog prijenosa kazališnih drama (a kasnije, po uvođenju magnetoskopa i vrpce, i snimke kazališnih komada; tako su se ustalile tzv. “TV-drame” kao televizijski žanr). Već su na radiju bili neobično popularni komentatorski (govorni) prijenosi sportskih zbivanja, pa je i televizijski vizualni prijenos sporta u živo zadržao ovu govorno-komentatorsku komponentu. Ali, mogućnost da se uživo vizualno prati sportski događaj uz istodobni stručni komentar bio je toliko popularan, da je sportske prijenose učinio obvezatnim dijelom televizijskog programa, snažno povećavajući popularnost televizijskog programa. Vrlo se rano, još u razdoblju eksperimentalnih programa, uspijevalo svjedočiti nekim ključnim društvenim zbivanjima: krunisanjima engleske kraljice, primjerice. Važno je uočiti da su se, uglavnom, prenosili snažno strukturirani događaji (sportsko natjecanje, koncert, kazališna predstava, javni društveni ritual), te je njihova strukturiranost davala i strukturu televizijskoj emisiji, odnosno pružala složeno strukturiran doživljaj gledateljima.
- (c) *Film kao izvor televizijskih vrsta i prezentacijskog stila.* Atraktivna osobina živog prijenosa bila je u prvim danima televizijskog emitiranja i jako

ograničenje. Nedostajao je zapisivački medij u kojem bi se prije emitiranja dale zabilježiti slike i obraditi ih za prikladno televizijsko emitiranje/prikazivanje. Ovo se od početka osobito osjećalo nedostatkom u emisijama vijesti, gdje je voditeljevom čitanju vijesti nedostajalo vizualno “pokrivanje” događaja o kojima se izvještavalo, a što je bilo uobičajeno u filmskim žurnalima. U tu se svrhu ubrzo počeo koristiti baš *film*: filmski bi snimatelji snimili događaj na filmsku vrpca, vrpca bi se izmontirala, i potom “presnimila” elektronski “uživo” tijekom emitiranja, a u sklopu emisije vijesti. Međutim, mogućnost da se filmska vrpca “presnimi” elektronski i “uživo” emitira, otvorila je odmah mogućnost da se televizijski emitiraju na filmu uspostavljene vrste i djela. Vrlo su se rano počeli emitirati igrani filmovi u sklopu televizijskog programa, emitirali su se dokumentarci, znanstveni i obrazovni filmovi, a ove potonje se često puta uklapalo u voditeljsko-komentatorski okvir preuzet od radija. Poneki su se filmski studiji specijalizirali za proizvodnju filmova za televizijske potrebe, televizijske su kuće sklapale proizvodne ugovore s njima, pa je tako film – sve do pojave i usvajanja videa – postao važnim izvorištem programskih vrsta, odnosno djela za emitiranje. Naravno, pri tome su se obilno koristile izgrađene stilske i vrsne tradicije filma, proizvodna i doživljajna iskustva iz tog područja. Televizijski “jezik” – tj. obrasci prema kojima se ustrojavala vizualno-auditivna prezentacija na televiziji – nisu bili, dakle, samo radijski, niti tek zatečeni izvanmedijski (sportski, koncertni, kazališni...), nego nadasve filmski. Vrlo je brzo filmska vizualno-auditivna prezentacijska i konstrukcijska rafiniranost koja se na televizijski program uvozila zajedno s filmskim proizvodima i proizvođačima, počela širiti i na druge audiovizualne prezentacije: i na emisije koje su preuzete s radija, i na prijenose zatečenih događaja, a i na sve nove programsko-vrsne zamisli. Kad se pojavio video, on je zapravo naslijedio ove filmsko-prezentacijske oblike, njih dalje razrađujući i prilagođujući svojim mogućnostima i ograničenjima. Zato danas teoretičari mogu govoriti o “tele-filmskom” jeziku, ili naprosto o “filmskom jeziku”, podrazumijevajući da se on odnosi i na televiziju.

Naravno, većina ovih “preuzimanja” ne mogu biti automatska, ne mogu biti nestvaralačka. Sva preuzimanja radijskih vrsti morala su ove, nadasve slušne vrste, prilagoditi obvezatnoj vizualizaciji. Pri svakom preuzimanju i “prijenosu” tražila se vizualizacija specifično uvjetovana mogućnostima (i ograničenjima) trenutačne televizijske tehnologije. Morale su se razviti specijalizirane vizualizacijske vještine pomoću kojih će se učiniti vizualno predočljivim, i vizualno prihvatljivim sve

ono što se preuzimalo. Tako, potpuno prema polaznoj tvrdnji, televizija nije “slijepo” preuzimala, nego je “reanalizirala” i “rekonceptualizirala” sve vrste koje je preuzimala.

Film je, doduše, u tome imao stanovit izniman položaj jer je on mogao pružati gotove, televizijskom prijenosu posve podatne, vizualizacije. Televizija je mogla naprosto emitirati film, bez ikakvih zahvata u to. Zato su mnogi nepredrasudni filmaši vidjeli u televiziji samo novo, varijantsko (dakle, donekle različito, ali još uvijek suštinski istovrsno) područje filma, novo distribucijsko-vrsno područje usp. tvrdnju čuvenog filmskog dokumentariste, Johna Griersona:

Televizija može mnogošto svojega, i to vrlo sposobno. Može dati trenutačan pogled na javne događaje. Može pružiti živahan magazin o prekrasnim mjestima, stvarima i ljudima. Može vam predočiti kazališne nastupe svih vrsta. Ali, i nakon što se sve to izrekne, stoji da je televizija ipak samo drugi način predočavanja filmova, lišena nezgrapnog postupka prijenosa u limenim kutijama i njihova bučnog, skupog i rizičnog projiciranja po kinima duž zemlje. (Forsyth Hardy, ed., *Grierson on Documentary*, London: Faber and Faber, 1966: 35).

Dakako, upravo zbog mogućnosti da se u potpunosti nadoveže na filmsku tradiciju i na filmske vrste, činilo je televiziju slobodnom da tu tradiciju drži svojom vlastitom, te da je nadalje, prema svojim tehnološkim, proizvodno-procesnim te programsko-recepcijskim mogućnostima i potrebama, te po stvaralačkoj invenciji svojih djelatnika, dalje nesputano razrađuje, dajući joj vlastiti biljeg i doprinos. I doista, mnoge se filmske vrste danas održavaju pretežito na televiziji ili vezano uz televizijsko prikazivanje (vrijedi to za dokumentarizam, animirani film, obrazovno-znanstvene vrste, reklame), pa je televizijska sredina bila i rodna sredina za čak i poseban filmski rod: glazbene spotove. Film i televizija i danas nastavljaju imati isprepletene i složene odnose na svim razinama (i tehničkim i stilskim i vrsnim, pa i kadrovskim), pa su mnogi skloni to područje držati jednim područjem (“filmo-televizijskim”), iako unutarnje izrazito izdiferenciranim po mnogim kriterijima (od kojih smo neke analizirali u ovome tekstu).

Dodatak: bibliografska napomena

Većina postavki ovoga rada temelji se na dugogodišnjem vlastitom razmišljanju razbistravanome različitim prilikama i objavljenom na različitim mjestima a sabranima u mojim knjigama **H. Turković, 1988, Razumijevanje filma, Zagreb: HGZ (str. 95-104)** i **H. Turković, 1996, Umijeće filma. Esejistički uvod u film**

i filmologiju, 1996. (str. 115-152). Temeljnu postavku cijeloga ovoga rada – da televiziju čini *televizijski program* s nabrojanim ključnim odrednicama te da to čini njezinu medijsku “specifičnost” – naknadno sam pronašao naglašenu i razvijenu u važnoj knjizi **Raymonda Williamsa, 1974, *Television. Technology and Cultural Form*, London: Fontana**. U toj lucidnoj knjizi mogu se naći specificirane i druge teme ovdje obrađene: npr. važnost serijalnosti, disciplinarna i kulturna “multifunkcionalnost” televizije, analiza televizijskih “disciplina”. Na moja shvaćanja o prirodi masovnokomunikacijskih fenomena i na važnost tehnoloških i organizacijskih oblika utjecao je **Denis McQuaile** (osobito **Denis Mek Kvejl, 1976, *Uvod u sociologiju masovnih komunikacija*. Beograd: Glas**; vidi također najnoviju verziju njegovih shvaćanja **Denis McQuail, 2000, *McQuail’s Mass Communication Theory*. London: Sage**. Posebnije rasprave o televiziji dostupne na hrvatskom te srpskom jeziku u vrijeme pisanja ovog teksta bile su: **Vladimir Petrić, 1971, *Osma sila*. Beograd: Radiotelevizija Beograd**; **Eleonora Prohić, ur., 1978, *Priroda televizijskog medija*, Sarajevo: Svjetlost**; te **Nikola Vončina, 1999, *TV osvaja Hrvatsku. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj III. (1954.-1958.)*, Zagreb: Treći program Hrvatskog radija**. Naravno, postoji ogromna povijesna i suvremena literatura koja se bavi televizijom i priličan broj specijaliziranih istraživačkih područja (teorija masovnih komunikacija, specijalizirana proučavanja televizije, medijske studije, kulturalne studije i dr.), ali kako ovaj tekst nije pregled različitih mogućih shvaćanja i njihovo sređivanje, nego sistematizacija vlastita shvaćanja, dosta je navesti ono što je na to izravno utjecalo (a ne sve što sam uopće o tom predmetu čitao ili sve ono s čime se mogu povezati pojedini stavovi iz teksta).

Ključne reči:

kulturologija, teorija audiovizualnih medija; teorija televizije; TV program

Hrvoje Turković

TELEVISION AND ITS PROGRAMME CHARACTER

Summary

The paper is an attempt for summing up the prototypic features of television, with a state that the most important feature of TV is its continuous, carefully scheduled program flux. In the first part of the paper, the registration basis of TV image and sound is noted, its immediate and wide broadcast, important combination of public availability of TV programme and its private reception, its continuous, day by day periodicity and its binding effect on the audience that makes it a regular one; a cultural multifunctionality of the scheduled variety of programmes, and the mass-media potential that is based on the described features. In the second part of the paper, some internal features of TV programming are described: its consistent periodicity; the daily, weekly and seasonal schematics of the programme scheduling; personalized address to the audience (through anchorman); seriality of many of the programmes; some structural effects on the single programme caused by the fact that each programme is only a part of longer programme schedule, of serial nature of programmes, and of a longer viewing time audience dedicated to TV viewing (as opposed to film viewing), and finally some non-television sources for the programme differentiation (programme “kinds”) are indicated: reliance on the genres of radio programmes; reliance on a transmission of non-TV events – sports, theatrical performances, concerts, public events...; and mostly the takeover (and reworking) of film genres, especially non-fictional ones. A table of a differentiated distribution of some distinctive media features over television, film, video, and internet is supplied within the text.